

Helyzetértékelő gondolatok a magyar gazdaságról

A Dr. Gáspár Pál Közgazdaságtudományi Emlékalapítvány és a Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságpolitika Tanszéke 2010. november 26-án konferenciát rendezett „Helyzetértékelő gondolatok a magyar gazdaságról” címmel. Az eseményt Bod Péter Ákos, a Gazdaságpolitika Tanszék vezetője és Sass Magdolna, az Alapítvány kuratóriumának elnöke nyitotta meg.

A konferencia célja – Gáspár Pál munkásságának szellemében – a magyar gazdaság helyzetének feltérképezése, illetve a jelen állapotra vonatkozó potenciális megoldási javaslatok keresése volt. A megnyitót követően Oblath Gábor (az MKKT tagja), Mellár Tamás (egyetemi tanár, PTE) és Palócz Éva (vezérigazgató, Kopint-Tárki) tartott előadást. A kávészünet utáni kerekasztal-beszélgetésben Barcza György (vezető elemző, K&H Bank), Gulácsi Gábor (vezérigazgató, Richter Gedeon), és Raskó György (társelnök, Magyar Külgazdasági Szövetség), valamint a Gazdaságpolitika Tanszék részéről Bod Péter Ákos és Madár István vettek részt.

Az első előadás „Az euró-övezethez való csatlakozás hazai feltételeinek újragondolása” címet viselte. Oblath Gábor röviden felelevenítette korábbi álláspontját a témáról és az elmúlt évek történéseinek fényében újrafogalmazta a csatlakozás feltételeit. Az EU-ba történő belépésünk idején még úgy gondolta, hogy a maastrichti kritériumokat minél előbb teljesítsük – ha kell, akár nem fenntartható eszközökkel, például ÁFA-csökkentéssel –, hogy mielőbb az euró-zóna tagjai lehessünk. Az ország nem lenne kitéve az árfolyamkockázatnak – bebizonyosodott, hogy a lebegő árfolyamrendszer nem puffer, hanem jelentős sokkok forrása –, valamint a csatlakozás gátat szabna a rendszeres költségvetési túlköltekezésnek, így Magyarország számára egyértelműen előnyös volna a mielőbbi euró-bevezetés.

A kohéziós országok tapasztalata és a gazdasági válság azonban nézetei újragondolására ösztönözték: véleménye szerint a csatlakozás stabil és fenntartható gazdaságpolitika nélkül számos hátrányt hordozhat magában. A Balassa–Samuelson-hatás felzárkózási inflációja akkor is jelentős problémákat okozhat, ha a versenyképességet magát nem rontja. A közös kamatpolitika miatt a magasabb infláció negatív reálkamatot eredményezhet, és ez több szektorban buborékokhoz vezethet – ahogy azt nemrég Írország példáján láttuk. Másrészt léteznek olyan mechanizmusok (és ezekre korábban nem fordítottak kellő figyelmet a kutatók), amelyek tartósan magasban tarthatják a bérszínvonal-emelkedés ütemét, ami rontja a versenyképességet. Valamint az is fontos, hogy a külső egyensúlyi korlát várt eltűnése csak illúzió: hiába a

közös valuta, az euró-zónát külön országok alkotják, más tehát a helyzet, mint például a „dollar-zóna”, vagyis az Egyesült Államok esetén.

A GIPS¹ országok gondjaiból tanulva Oblath Gábor azt javasolja, hogy az alábbiakra kell különösen odafigyelnünk: megfelelő árfolyamon csatlakozzunk (mert egy rossz árfolyamba „beragadhatunk” – ld. Portugália esete: a tartós túlértékelttség relatív stagnálást eredményezett), az inflációt stabilan alacsonyan tartjuk (nehogy negatív reálkamattal szembesüljünk a monetáris unióban), a költségvetés pedig fegyelmezett és „előrelátó” legyen, vagyis legyenek benne pufferek a rosszabb gazdasági helyzet esetére is. Arra a következtetésre jut, hogy azok az országok, ahol hiányzik a stabilitás iránti kollektív igény, rosszul járhatnak a csatlakozással, mert a közös valuta elfedheti a nem fenntartható folyamatokat, így viszont később élesebben és durvábban jelenhetnek meg a problémák.

A hazai kilátásokról megállapította, hogy nincs megfogalmazott csatlakozási stratégia, de az inflációra vonatkozó elképzelések explicit, míg a fiskális politika implicit módon ellentétes a gyors csatlakozással. Az azonban a jelenlegi kormány javára írható, hogy ez még mindig jobb, mint ha lenne megfogalmazott és közeli csatlakozási céldátum, de az ezzel ellentétes gazdaságpolitika hiteltelenítené azt.

Oblath Gábor véleménye szerint a maastrichti kritériumok mellett nagy gondot kell fordítani a tartalmi feltételek teljesítésére is. Komoly erőfeszítések kellenek ahhoz, hogy a külső kritériumoknak stabilan és tartósan megfeleljünk, esetleg szükséges lenne egy társadalmi megállapodás is. Meg kell vizsgálnunk, hogy hol tartunk a stabilitás kultúrájának megteremtésében – mind a kormányzat, mind pedig a társadalom oldaláról (ld. munkáltatói és munkavállalói érdekképviseletek stb.).

A konferencia második előadója Mellár Tamás volt, aki egy új gazdaságpolitikai irány választásának fontosságáról beszélt. Előadását azzal kezdte, hogy a magyar gazdaság az elmúlt két évtizedben nem teljesít túl jól: az ország legfontosabb mutatói igen rosszak (elakadt reálkonvergencia, alacsony foglalkoztatottság, magas eladósodottság, a potenciális kibocsátás csökkenő üteme). Viszont jelenleg mind a világgazdasági környezet (a válság után minden ország változási kényszer alatt áll, s az angolszász gazdasági uralom megtörni látszik), mind pedig a magyar belpolitikai helyzet (a kormány erős politikai felhatalmazottsága) lehetőséget teremt egy új gazdaságpolitika alkalmazására. A kérdés az, hogy van-e megfelelő ilyen irányzat, illetve, hogy lehet-e mögé konszenzust felállítani.

¹ Görögország, Írország, Portugália, Spanyolország

Felsorolt négy lehetséges gazdaságpolitikai alternatívát, azonban véleménye szerint sem a kereslet-visszafogó (először egyensúlyt kell teremteni, ez szükséges a későbbi növekedéshez), sem a keynesi típusú gazdaságösztönző, sem pedig a kínálati gazdaságpolitika (gazdaság-élénkítés adócsökkentés révén) nem járható út Magyarország számára. A kereslet-visszafogó politika restriktív ciklusokkal jár, a keynesi gazdaságpolitika életképességét az elmélet is megkérdőjelezi (a racionális gazdasági szereplők alkalmazkodnak a kormányzati intézkedésekhez) – ennek ellenére a válságban sok ország (az angolszász országok is) az utóbbi politikát folytatta. A keynesi irányzat alkalmazására azonban Magyarországon nincs lehetőség, mert rossz a gazdaság struktúrája, már így is nagy a hiányunk, romlana a külkereskedelmi mérleg és emelkedne az infláció. A kínálati gazdaságpolitika hatásosságát mind az elmélet, mind a gyakorlat megcáfolta már, ennek ellenére makacsul tartja magát, és úgy tűnik, hogy az Orbán-kormány is emellett tette le a voksát.

Mellár Tamás javaslata ennek megfelelően a Magyarországon jelenleg marginalizált, fejlődés-gazdaságtan által támogatott modernizációs gazdaságpolitika lenne. Ennek hátulütője, hogy nincs egységes recept a felzárkózásra, minden ország maga kell, hogy megtalálja a saját útját. A modernizációs gazdaságpolitika alkalmazására igazából a rendszerváltást követően lett volna meg minden lehetőség, azonban ezzel együtt is nem késő ebbe az irányba mozdulni.

Az Orbán-kormány eddigi gazdaságpolitikájáról az előadó azt állapította meg, hogy úgy tűnik, az adócsökkentéstől várják a „csodákat”, a tervezett strukturális reformokról nem sokat tudni. Arra figyelmeztet, hogy az adócsökkentés önmagában nem élénkíti a gazdaságot, nem javítja a versenyképességet. A kieső adóbevételek mintegy kétharmada a felső jövedelmi tizednél realizálódik, ami növelheti a keresletet, de nagy valószínűséggel elsősorban az importtermékek iránt, ez viszont nem hozza meg a kívánt keynesi hatást. A válságadók kivezetése után ismét kiéleződhetnek az egyensúlyi problémák, az emiatt szükségessé váló intézkedések lemorzsolhatják a kormány társadalmi támogatottságát is.

Néhány fontos reform eddig teljesen elmaradt. Az egyik a duális gazdaság felszámolása: a különadók bevezetése csak tüneti kezelés, az igazi megoldás a magyar vállalatok versenyképesebbé tétele lenne, nem pedig a külföldi cégek extraprofitjának lefölözése. Ehhez viszont az intézményrendszer átalakítása lenne szükséges.

A második a vidék fejlesztése. Közismert a területi egyenlőtlenségek problémája: munkahelyet teremteni csak vidéken lehet – az itteni munkanélküliek nagy része nem mobil és alacsony képzettségű, így a számukra megfelelő ágazatokat (pl. fenntartható mezőgazdaság) kell erősíteni, valamint speciális programokkal kell foglalkoztatásukat megoldani.

Mellár Tamás harmadik reformjavaslata a gazdasági szerkezet modernizációja lenne: eddig ugyanis a gépipari export vitte előre a gazdaságot, ez viszont egy kvázi-modern struktúráról árulkodik. Az ipar csak a mezőgazdasághoz képest fejlett, ahol ráadásul a külföldi tulajdonú vállalatok dominálnak – ehelyett ki kell alakítani egy nemzetközileg is versenyképes húzóágazatot.

Negyedikként a nyugdíjreform említhető: a második pillér megszüntetése ugyanis önmagában nem reform. A visszalépés lehetőségének megnyitása jó döntés, de a nagy tömegek visszavezetésére az első pillér vonzóbbá tételével kellett volna módot találni a megvalósult intézkedések helyett. Szükség volna az első pillér átalakítására, például egy névleges egyéni számlás rendszer és egy alapnyugdíj kombinációjára. Emellett még kiemelten fontos az egészségügyi és államigazgatási reform is.

A kormány eddigi intézkedéseivel kapcsolatban a következőkre figyelmeztetett az előadó. Egyfajta lehetetlen hármasságként három cél lebeg egyszerre a kormányzat szemei előtt: az államháztartási egyensúly, az adócsökkentés és a jóléti kiadások védelme. Ezek csak egyéb források (bankadó, válságadók, magánnyugdíjpénztári megtakarítások) ideiglenes vagy tartós bevonásával hozhatók összhangba. A célok többé-kevésbé indokolhatók, azonban a kormánynak tudnia kéne, hogy a cél nem szentesíti az eszközt: gazdaságilag nem elég hatékony és jogilag követhetetlen módszereket alkalmaznak, ami hosszabb távon a gazdaságra is kihat. Mellár Tamás véleménye szerint egy kivételes törvénykezési szakaszt kellett volna deklarálni – a jelenlegi gyakorlat hosszú távon még komoly problémákat hordozhat magában. Zárzóként kifejtette, hogy az ország előtt álló gazdasági problémák megoldhatók, azonban féltő, hogy nekünk ez most sem fog sikerülni – ahhoz másfajta szellemi elitre és más társadalmi hozzáállásra volna szükség.

A konferencia utolsó előadója, Palócz Éva „A magyar gazdaság kilátásai kelet-európai összehasonlításban” témában fogalmazta meg véleményét. Előadásában két dologra helyezte a hangsúlyt: a fiskális politikára és az exportösztönzésre. A szigorú költségvetési politika pártján áll (ha úgy tetszik, állami kereslet-visszafogó gazdaságpolitika pártján, ami természetesen együtt jár egy versenypiaci keresletnövekedés lehetőségével), a fiskális fegyelem ugyanis a gazdasági növekedés egyik kitüntetett feltétele. A növekedés húzóereje továbbra is elsősorban az export, a belföldi kereslet élénkítése rövid távon ugyan hatékony lehet, de hosszú távon kártékony, hiszen az egyensúlyi problémák kiéleződésével járhat.

A magyar GDP növekedésének üteme a visegrádi országokhoz képest már 2008 előtt is alacsony volt, a válság ráadásul nagyon súlyosan is érintette hazánkat, az ezt követő helyreállításban pedig az egyik leggyengébb teljesítményt nyújtja Magyarország. Az ország túl so-

kat költ lehetőségeihez képest, a visegrádi országok közül a magyar elsődleges kiadások GDP-aránya a legnagyobb. Ezzel összefüggésben Magyarország az egyetlen az EU államai közül, amelyik nem tudta növelni az elsődleges kiadásait 2009-ben. Az országnak vissza kéne térnie arra a költségvetési pályára, ahol Lengyelország, Csehország is van, ez 4-5 százalékos kiadáscsökkenést jelentene a GDP arányában. Ráadásul az államadósság-szolgálat jelentős költségeket ró az országra, Magyarország kamatfelára ugyanis uniós összehasonlításban meglehetősen nagy, és csak a kamatfizetés a GDP 4,5-5 százalékára rúg.

A gazdasági növekedés és fiskális politika kapcsolatát elég nehéz pontosan meghatározni. Az viszont mindenképp elmondható, hogy azok az országok tudtak gyors növekedést elérni, akik a kiadásaikat alacsonyan tudták tartani. Ebben természetesen az is szerepet játszik, hogy a kiszámítható költségvetési politika a legtöbbször általánosabban is kiszámíthatóbb gazdaságpolitikával jár együtt.

Előadásának második részében Palócz Éva bemutatott egy nemrégiben készült Kopint-Tárki-kutatást, amit a magyar vállalatokról készítettek. A kutatás keretében a vizsgált vállalatokat öt csoportba osztották aszerint, hogy 2003 és 2007 között milyen mértékű növekedést értek el. A kutatás eredményei alapján a vizsgált vállalatok fele zsugorodott vagy stagnált, fele pedig nőtt, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy a vállalati szektor folyamatosan átalakulóban van, így azt nem szabad egységes egészként kezelni. A gyorsan fejlődő vállalatoknál az export bővülésének sokkal nagyobb a szerepe a nettó árbevétel növekedésében, mint a belföldi értékesítésnek, míg a lassabban (vagy egyáltalán nem) növekvő vállalatoknál nagyjából ugyanakkora a kettő szerepe. Aki az exportot erőteljesen tudta bővíteni, a belföldi értékesítésben is eredményes volt, minden vállalati kategóriában az export volt a növekedés húzóereje. Ezek az eredmények általánosan igazak minden vállalati méret és minden ágazat esetében.

Palócz Éva előadása végén még egyszer hangsúlyozta, hogy a növekedés kulcsfeltétele a fiskális fegyelem helyreállítása és az export előtérbe helyezése lehet. Ez utóbbinál az állam részéről nem feltétlenül vagy nem pusztán pénzügyi segítséget tart szükségesnek, hanem például egy kereskedőházi koncepció támogatását. Ezt azzal indokolja, hogy a magyar cégek jelentős tapasztalathiánnyal küzdenek, sokszor nem találnak maguknak megfelelő piacot, elegendő jogi, gazdasági ismereteik sincsenek, illetve marketing képességük is korlátozott.

Az előadásokat követően egy kerekasztal beszélgetésre került sor, melynek címe az volt, hogy „Érvénytelenítette-e a válság az exportvezérelt gazdaságpolitikát?”. A beszélgetés moderátora, Bod Péter Ákos azzal a felvetéssel indított, hogy a gazdasági válság láthatóan súlyosabban érintette azokat az országokat, amelyek nagyon nyitottnak bizonyultak (mind külkereskedelmi, mind pénzügyi értelemben). Felmerül tehát a kérdés, hogy mindez okot ad-e

az exportorientált, jelentős részben külföldi tőkére épülő nyitott gazdaság modelljének újragondolására, vagy továbbra is ez a járható út Magyarország számára.

A válaszadók egyetértettek abban, hogy az export megkerülhetetlen fontosságú, a hazai gazdasági növekedés elengedhetetlen motorja. A kereskedelmi nyitottság jelentőségét jól mutatja, hogy az elmúlt évtizedekben a világon egy zárt gazdaságnak sem sikerült tartós és komoly felzárkózást elérni. Ez tehát egy szükséges előfeltétel, ami természetesen önmagában nem garancia a sikerre. Madár István emellett viszont kiemelte azt is, hogy a közeljövő magyar gazdaságpolitikájának egyik fő feladata a foglalkoztatottság bővítése. A rendelkezésre álló és jelenleg nem dolgozó munkaerő azonban döntően nem igazán mobil és viszonylag képzetlen, ami azt vonja maga után, hogy foglalkoztatásukra kevésbé van lehetőség az exportképes ágazatokban. Vagyis ahhoz, hogy a gazdaság felszívja ezt a munkaerőt, a döntően hazai piacra termelő szektorok versenyképességének javítására is szükség van az exportorientáció természetes fenntartása mellett.

Barcza György mindehhez azt tette hozzá, hogy – noha a külkereskedelmi nyitottságra szükség van – a pénzügyi nyitottság már sokkal veszélyesebb. Ez gyakorlatilag a külföldi hitelforrások elérhetőségét, vagyis a külső eladósodottságot jelenti, ami viszont veszélyeztetheti a tartós növekedést. Erre az egyes országok általában saját válságaik árán jöttek rá (ld. Délkelet-Ázsia, Latin-Amerika, Oroszország), talán Kína az egyetlen gazdaság, amelyiknek nem volt szüksége erre. A stabil külső pénzügyi egyensúly a növekedés fontos feltétele, Magyarországon is ez irányba mutató lépésként értékelhető pl. a jelzálogalapú devizahitelezés betiltása.

Az exportösztönzés fontosságát hangsúlyozta Raskó György, aki szerint ennek legfontosabb eszköze a Palócz Éva által is emlegetett ún. kereskedőház-modell lehet. Ez azt jelenti, hogy meg kell keresni azokat a magyar vállalkozásokat, amelyek ténylegesen képesek külföldön értékesíthető termékek előállítására, összefogni őket és olyan marketing és külpiaci ismeretekhez, valamint tőkepiaci kapcsolatokhoz juttatni őket, ami elősegíti a vállalatok fejlődését. Ez ráadásul az EU szabályozásával is kompatibilis, hiszen nem pénzbeli támogatásról van szó, az állam alapvetően koordinációs szerepet játszik. Az ITDH két éve 800 ezer kkv-ból kiválasztott 1600-at, amely megfelelő növekedési potenciállal, innovációkkal és exportképességgel rendelkezik. Első körben ez az 1600 vállalat lehetne a kereskedőház ügyfélköre. Raskó György véleménye szerint az innovatív kkv-kat folyamatosan – előbb nagyvállalattá, majd regionális jelentőségű vállalattá – kell fejleszteni. Ennek jelenleg leginkább talán a humán erőforrásokhoz kötődő akadály lehet, ezért ezen kell minél inkább javítani.

A hazai és exportpiac viszonyához érdekes adalékot tett hozzá Gulácsi Gábor is, aki elmondta, hogy noha a Richter árbevételének csak 12 százaléka származik a hazai értékesítésből, ennek ellenére kulcsfontosságú a magyar piac. Ez tekinthető ugyanis a kivitel bázisának: először mindig Magyarországon jönnek ki az új termékekkel, és csak utána vezetik be azokat az exportpiacokra. Ez más exportorientált nagyvállalatoknál is így van, ami nagy jelentőséget ad a hazai keresletnek is.

A beszélgetés vége felé a 2010-ben bevezetett ágazati különadók lehetséges makrohatásai is szóba kerültek. Madár István kifejtette, hogy eleinte ezek a különadók ideiglenesnek tűntek, ami nem lett volna érdemi hatással a vállalatok hosszú távú magatartására. Azonban kiderült, hogy ezeket az adókat legalább részben tartósnak szánják, és ennek már egyértelműen beruházás-visszafogó hatása van (főleg a három válságadó szektorában: az energetikában, a telekommunikációban és a kiskereskedelemben). Ráadásul ezek indirekt adókként viselkednek (beépülnek az árakba), hiszen az adóelmélet egyik alapigazsága, hogy „amelyik adó áthárítható, azt át is fogják hárítani”. Ez persze jórészt lenyomozhatatlan, hiszen abban a formában is megnyilvánulhat, hogy pl. egy költségcsökkenésre kisebb árcsökkenéssel reagálnak a vállalatok. A különadók tehát lassítják a gazdaságot.

Barcza György kiemelte, hogy mivel a bankadó mérlegfőösszegre van kivetve, ezért nem nagyon lehet elkerülni, így a bankok kénytelenek elszenvedni azt. A bankadó előnye lehet, hogy felgyorsítja a cégek költséghatékonyságának javítását, amiben eddig is volt egy hosszú távú fejlődési trend. Azt viszont veszélyesnek tartja, hogy a szektor adóterhelése meglehetősen magas, mert az már ellenősztonzó lehet (a válság előtt az ágazat profitja 500 milliárd forint volt, ennek 40 százaléka a bankadó, sőt a válság miatt jelenleg végtelen az adó/profit arány, mert a szektor egésze veszteséges). A bankok csökkenteni próbálják mérlegfőösszegüket, ami azt eredményezheti, hogy a gyengébb, kockázatosabb hitelezésből gyorsabban vonulnak ki, mint azt eleve tervezték. A bankadónak a szektor szerkezetére is hatása van, ez akár pozitív is lehet, növelheti a versenyt a pénzüzetek között.

Az összefoglalót készítette:

Bróz Katalin, egyetemi hallgató, demonstrátor (Gazdaságpolitika Tanszék)

Németh András Olivér, egyetemi tanársegéd (Gazdaságpolitika Tanszék)